

Uçar, E. 2020. "Muhammed Kayum Azizi & Timur Kocaoğlu. Binbir Bilmecce: Afganistan Özbek Ağızlarından (Miñbır Cumáq: Afganistan Özbek Şéveleriden), Metin, Çeviri, Sözlük, Dizinler", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 2, (Haziran-June 2020). 255-257.

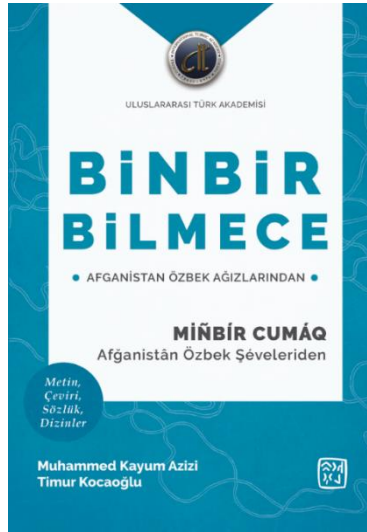

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/ Issue 2 (Haziran/ June 2020), s. 255-257.
Geliş Tarihi-Received: 24.06.2020
Kabul Tarihi-Accepted: 29.06.2020
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675

Muhammed Kayum Azizi & Timur Kocaoğlu. Binbir Bilmecce: Afganistan Özbek Ağızlarından (Miñbır Cumáq: Afganistan Özbek Şéveleriden), Metin, Çeviri, Sözlük, Dizinler, Uluslararası Türk Akademisi Yayınları, İstanbul 2019, ISBN: 978-605-7680-34-1.

Erdem Uçar*

Afganistan'daki büyük etnik guruplardan biri de Afganistan Özbekleridir. Tarih boyunca Cenubî Türkistan veya Afganistan Türkistan'ı adlarıyla bilinen Afganistan'ın kuzey bölgesinde yaşayan Özbekler, Afganistan kültür coğrafyasının renkli simalarından biri olmuştur. Tanıtımı yapılacak olan eser de Afganistan Özbeklerinden derlenen *cumaq* veya *tapışmaq*, yani bilmeceler üzerine hazırlanan filolojik ve folklorik bir çalışmadır.

Kitapta kaydedilen 1001 bilmecenin 961'i Muhammed Kayum Azizi'nin 1973 ve 1988 yılları arasında Afganistan'ın kuzeyindeki 235 Özbek'ten topladığı şahsî derlemelere dayanmaktadır. Kalan 40 adet bilmecce ise Afganistan'da yayımlanan yazılı materyalden

* Doç. Dr., Friedrich-Schiller-Universität Jena, Jena/Almanya, e-posta: erdem.ucar@uni-jena.de. ORCID: 0000-0002-0039-9619.

elde edilmiştir. Dolayısıyla eserdeki bilmecelerin büyük bir kısmının sözlü gelenekten derlenen malzeme olduğu söylenebilir.

Yazarlardan Muhammed Kayum Azizi, ilk bilmeceleri annesi Ayşe Qazımuhammed-İsmailqızı'dan derlemiştir. Yazarlar da eseri ona ithaf etmiştir.

Giriş'in başındaki "1. Bilmeceler Konusunda Alan Çalışması" (s. 13-14) bölümünde bilmecelerin Afganistan'ın hangi bölgelerinden derlendiği hakkında coğrafi bilgiler verilmiştir. Bilmecelerin önemli bir kısmının Serpul ve Şibirgan vilayetlerinden derlendiği öğrenilmektedir. Daha sonra, "2. Alan Araştırması Sırasında Gözetilen Yöntem" (s. 14-17) başlığı altında derlenen metinlerin ilk olarak Arap harfleriyle yazıya geçirildiğinden bahsedilmiş ve Arap harfli metinlerin titizlikle Latin yazısına aktarıldığı söylenmiştir. Arap harfli derlemeler Latin yazısına aktarılırken Ortak Türk alfabesinden faydalanılmıştır. 1973-1988 yılları arasında kaydedilen ses dosyaları ile o dönemde yazıya geçirilen biçimleri karşılaştırıldıktan sonra elimizdeki metin ortaya çıkmıştır. "3. Bilmeceler Kitabının Düzeni" (s. 17-18) başlığında eserin düzeni hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. "4. Afganistan Özbekçesi Üzerine Çalışmalar" (s. 18-20) bölümünde Afganistan Özbekçesi hakkında literatür değerlendirmesi yapılmış ve *Giriş*'in sonunda "Yararlanılan Kaynaklar" listesi (s. 21-22) ile "Çeviriyazı Alfabeti" (s. 25) tablosu sunulmuştur.

Eserin asıl kısmını oluşturan "Bilmecce Metinleri" (s. 27-147) bölümünde bilmeceler başlarındaki harflere göre alfabetik sırayla verilmiştir. Afgan Özbekçesindeki orijinal bilmecce ve cevabı koyu harflerle verilmiş, bilmecenin Türkiye Türkçesindeki aktarması ile kaynak kişinin adı ve vilayeti de hemen ardından eklenmiştir. Örnek bir bilmecceyi aşağıda gösterelim:

0859 Tügdüm, törge taşladım. (oyqı)

Düğümledim, başköşeye attım. (uyku)

Âyşe Qâzımuhammadismâilqızı, Serpul şehri [Serpul]

Zehrâ Ustââçılqızı Serpul şehri [Serpul] (s. 131)

1001 bilmecenin ardından karşılıklı soru ve cevap şeklinde söylenen atışma tarzındaki 26 bilmecce ise "1001 Münazara" (s. 149-153) başlığı altında okuyucuya sunulmuştur.

Bilmecce metinlerden sonra "Dizinler" (s. 155-316) başlığı altında bilmecelerin ayrıntılı dizinleri bulunmaktadır. "1. Aktarıcıların (Ravilerin) Özgeçmişi" (s. 157-200), "2. Özbekçe Bilmecce Yanıtları Dizini" (s. 201-208), "3. Türkçe Bilmecce Yanıtları Dizini" (s. 209-216), "4. Aktarıcılara (Ravilere) Göre Bilmeceler Dizini" (s. 217-228), "5. Yörelere Göre Bilmeceler Dizini" (s. 229-231), "6. Yörelere Göre Aktarıcılar Dizini" (s. 233-242). Ayrıntılı dizinler sayesinde okuyucu bilmeceleri kolaylıkla bulabilmekte ve ondan faydalanabilmektedir.

Burada iki konuya dikkati çekmek istiyorum. Yazarlar, bilmecelerin söyleyicileri için "aktarıcı (ravi)" terimini kullanmayı tercih etmiştir. Bu terim anlaşılır olmakla beraber, bunun yerine günümüzde daha yaygın olarak kullanılan "kaynak kişi" teriminin tercihi belki daha isabetli olabilirdi. Diğer taraftan, "1. Aktarıcıların (Ravilerin) Özgeçmişi" (s. 157-200) bölümünün dizinler kısmından ayrılması belki okuyucu açısından daha faydalı olacaktı, zira bu bölüm aslında doğrudan metinlerin dizini ile ilgili değildir. Bilmecelerin kaynak kişileri hakkında oldukça ayrıntılı sayılabilecek malumat yazarlar tarafından verilmiştir. Bu da eserin değerini arttırmaktadır. Derlemelerin yapıldığı tarihlerde Rus

işgali nedeniyle kaynak kişiler yurtlarından göç etmek zorunda kalmıştır. Kaynak kişilerin büyük bir kısmı bugün hayatta bile değildir. Dolayısıyla yazarların kaynak kişiler hakkında verdiği bilgiler oldukça önemlidir. Kaynak kişiler hakkındaki bölümün dizinlerden ayrılıp başka bir bölümde verilmesi bu nedenle önemlidir.

“Sözlük Dizin: Özbekçe-Türkçe Afganistan Özbekçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük” (s. 243-316) başlıklı bölümde metinlerdeki kelimelerin dizini verilmiştir. Dizin konusunda yazarlara Akartürk Karahan da destek olmuştur. Kelimelere gelen ekler ile metinde kelimenin kaç kez geçtiğini dizinden öğrenmek mümkündür.

Eser, “Görüntüler” (s. 317-326) başlığında konuyla ilgili çeşitli görsellerin verilmesiyle ve “Arap Alfabeli Afganistan Özbekçesi Bilmeceleri” (s. 327-530) başlığı altında derlemelerin Arap harfli metinlerinin sunulmasıyla son bulmaktadır.

Elimizdeki çalışma, Afganistan’daki Özbeklerin ağızından derlenen ve sözlü gelenekte yaşayan bilmecelerin metinleştirilmiş biçimidir. Afganistan’daki Özbek Türklerinden biri olan Muhammed Kayum Azizi’nin 1973-1988 yılları arasındaki şahsî derlemelerine dayanan metinler, Timur Kocaoğlu’nun filolojik katkılarıyla Türkologların istifadesine sunulmuştur. Eserdeki bilmeceler sadece filolojik açıdan değil, folklorik açıdan da paha biçilmez bir kıymete sahiptir. Bu hazineyi bize armağan eden yazarları tebrik ederim. Kitabın basımını üstlenen Uluslararası Türk Akademisi’ni ve kitabı enfes bir baskıyla neşreden Kutlu Yayınevini de kutlamak isterim.

